

Komunisté trestali humor, za vtip o Stalinovi i vězení. Jaké anekdoty tehdy kolovaly?

Foto: ČeskoŽivě/vytvořeno pomocí AI/ChatGPT

Komunisté se humoru báli stejně, jako každá jiná totalita

Stačilo pronést nevhodný vtip v hospodě, v práci nebo mezi známými a člověk mohl skončit před soudem. V komunistickém Československu totiž humor nebyl jen zábavou, ale také nebezpečným projevem odporu vůči režimu.

Po únoru 1948 se komunistická moc snažila ovládnout nejen politiku, ekonomiku nebo média, ale také způsob, jakým lidé přemýšleli. Režim usiloval o vytvoření společnosti, v níž nebude prostor pro pochybnosti ani ironii a proto se humor stal jedním z největších nepřátel totality. Vtip dokázal během několika sekund zpochybnit autoritu, kterou propaganda budovala celé roky.

Humor jako nepřátelská propaganda

Na první pohled se může zdát absurdní, že by někdo skončil ve vězení kvůli vyprávění anekdoty. Jenže v padesátých letech šlo o běžnou realitu. Státní bezpečnost sbírala udání na lidi, kteří si dovolili zesměšnit Josifa Stalina, Klementa Gottwalda nebo samotnou Komunistickou stranu Československa. Nešlo přitom jen o organizované odpůrce režimu. Často byli stíháni obyčejní dělníci, úředníci, studenti nebo zemědělci, kteří si mysleli, že vtip pronesli mezi důvěryhodnými známými.

Příklad vtipu, ta který mohl být jeho autor v hodně nepříjemné situaci: "Na prvomájovém průvodu nese velmi starý Žid plakát s nápisem: "Děkuji ti, soudruhu Staline, za mé šťastné dětství!" Ke starému muži přistoupí činovník strany: "Co to má znamenat? Vysmíváš se naší straně? Každý přece vidí, že když jsi byl dítě, soudruh Stalin ještě nebyl na světě!" "To je pravda," říká Žid. "Právě proto jsem mu vděčný!"

Foto: Wikimedia Commons/PDM 1.0/Deed

Jakkoli narušit Stalinův kult bylo hodně nebezpečné

Komunistická justice takové výroky nepovažovala za nevinnou zábavu. Byly interpretovány jako nepřátelská propaganda, hanobení republiky nebo podvracení lidově demokratického zřízení. Trestní sazby se pohybovaly od několika měsíců až po řadu let vězení, přičemž

rozhodující často nebyl samotný obsah výroku, ale politická atmosféra a ochota soudu udělat z obžalovaného odstrašující příklad.

Udávali sousedé, kolegové i příbuzní

Nejtvrdší období nastalo v první polovině padesátých let. Atmosféra strachu byla natolik silná, že lidé nevěděli, komu mohou věřit. Udání přicházela od sousedů, kolegů i vzdálených příbuzných. Někdy stačilo, aby se u stolu našel jediný člověk ochotný informovat Státní bezpečnost. Vtip, který měl pobavit několik přátel, se tak mohl během několika dnů objevit ve vyšetřovacím spise.

Typické byly anekdoty o Stalinově kultu osobnosti. Vyprávěly se například příběhy o tom, že vůdce ví všechno, jen ne to, co si o něm lidé skutečně myslí. Další narážely na nedostatek zboží, násilnou kolektivizaci nebo nesmyslnost propagandy. Proto byly pro režim nebezpečné, často totiž přesně vystihovaly každodenní zkušenost obyvatel.

A ještě jeden příklad vtipu, který bylo lepší nechat si pro sebe: "Stalin přijde o svou oblíbenou dýmku. Za několik dní Lavrentij Berija (pro později narozené: Stalinovi oddaný krvavý šéf tajné policie) volá Stalinovi: "Našel jsi svou dýmku?" "Ano," odpovídá Stalin. "Našel jsem ji pod pohovkou." "To není možné!" vykřikne Berija. "K tomuto zločinu se už přiznali tři lidé!"

Za protistátní řeči před soud

Totalitní režimy zkrátka humor nesnášejí z jednoduchého důvodu. Autoritářská moc je založena na představě neomylnosti. Jakmile se vůdce stane terčem smíchu, přestává působit jako nedotknutelná autorita. Smích proto představoval formu symbolického odporu, kterou bylo velmi obtížné kontrolovat.

Přestože se soudní rozsudky za vtipy mohou dnes zdát neuvěřitelné, dochované archivní materiály ukazují, že šlo o reálnou součást fungování komunistického státu. Ve spisech se objevují doslovné přepisy hospodských rozhovorů, svědecké výpovědi i seznamy lidí, kteří údajně šířili „protistátní řeči“. Vyšetřovatelé často zkoumali nejen samotný výrok, ale také politické názory obžalovaného, jeho rodinné zázemí nebo kontakty s dalšími lidmi.

Mnoho podobných případů se opíralo o zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidové demokratické republiky, který umožňoval velmi široký výklad takzvané protistátní činnosti. Později jej doplnily další trestní předpisy, díky nimž bylo možné kriminalizovat téměř jakýkoli veřejně pronesený názor odporující oficiální ideologii. Právě vágní formulace zákonů dávala soudům i Státní bezpečnosti značnou volnost.

Zakázané ovoce chutná nejlépe

Po smrti Stalina v roce 1953 a zejména během šedesátých let začala nejtvrdší forma represí postupně slábnout. To ale neznamenalo, že humor přestal být sledován. I za normalizace po roce 1968 existovaly případy postihů za veřejné zesměšňování komunistických

představitelů. Tresty už zpravidla nebyly tak drastické jako v padesátých letech, přesto mohly znamenat ztrátu zaměstnání, studia nebo možností profesního uplatnění.

Paradoxně právě zákaz humoru vedl k jeho nebývalému rozkvětu. Politické anekdoty se šířily šepem po továrnách, tramvajích i hospodách. Lidé si je vyprávěli jako důkaz, že navzdory všudypřítomné propagandě stále existuje prostor pro zdravý rozum. Vtip se stal jedním z mála bezpečných způsobů, jak sdílet nespokojenost, aniž by bylo nutné otevřeně vystoupit proti režimu.

Historici dnes připomínají, že právě každodenní drobné projevy odporu pomáhaly udržovat vědomí, že oficiální obraz společnosti neodpovídá skutečnosti. Politické anekdoty samy o sobě komunistický režim nesvrhly. Ukazovaly však, že ani rozsáhlý represivní aparát nedokázal ovládnout lidské myšlení. A právě proto se totalitní moc bála obyčejného smíchu možná víc, než by se na první pohled zdálo.

Časová osa

- 1948 – Po komunistickém převratu vstupuje v platnost zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, který umožňuje tvrdé postihy za údajně protistátní projevy.
- 1949–1953 – Vrchol represí. Lidé jsou odsuzováni i za vyprávění politických vtipů nebo kritické poznámky o Stalinovi či Gottwaldovi.
- 5. března 1953 – Umírá Josif Stalin.
- 14. března 1953 – Umírá Klement Gottwald a nejtvrdší období politického teroru postupně slábne.
- 60. léta – Dochází k částečnému uvolnění poměrů, přesto zůstává kritika režimu riziková.
- 1968 – Pražské jaro přináší krátké období svobody projevu.
- 1969–1989 – Normalizace obnovuje cenzuru a postihy za veřejnou kritiku komunistického režimu, byť už zpravidla ne v rozsahu padesátých let.
- 17. listopadu 1989 – Sametová revoluce ukončuje komunistickou vládu a ruší trestání občanů za politické názory či humor.

Zdroje: autorský článek s využitím

